

Türkiye’de kimlik konusunun yoğun bir biçimde tartışıldığını görmeyenimiz yok ama bu neden böyle? Kürtlerin talepleri (örneğin dil, örgütlenme, tanınma), dindarların bazı istekleri (örneğin türban), Alevilerin hak talepleri, azınlıkların şikâyetleri (vakıfların sıkıntıları, ayrımcılık), hatta kimilerin tehdit altında gördükleri laik yaşam biçimleri de (Atatürkçü kimlik diyelim) sürekli bir kimlik sorunu olarak dile getiriliyor. Kimlik sorunu çözülsün başka sorun kalmayacak hemen hemen! Kimliğin böylesine aralıksız tartışıldığı başka bir ülke bulmak kolay olmasa gerek.

Farklı kesimlerin aynı sürede, aynı söylem, gerekçe ve tezle, yani “kimlik” diye diye ortaya çıkması rastlantı olamaz; bu özel durumun bir nedeni olmalı. Sitem ve isteklere daha yakından baktığımızda ortak olarak gördüğümüz bazı eksikliklerdir: Kürtlerin tanınmayan varlığı, dil eğitimi yasağı, dindarların istedikleri gibi giyinme özgürlüğünün olmaması, Alevilerin ibadet yerlerinin yokluğu, azınlıkların eşit vatandaş haklarının eksikliği gibi. Herhalde “laik” kesimin sıkıntısı tam olarak eksiklik değil de gelecekteki bir “eksikliğin” korkusudur. Bütün bu sıkıntı ve istekleri “insan hakları” ve “temel özgürlükler” alanı içinde ele alabilir ve öyle tartışabilirdik. Yani dil, giyinme, ibadet etme vb. “özgürlüğü” bütün bu isteklerin referansı olabilirdi. Ama bunun yerine, sorun bir “kimlik” sorunu olarak ele alınıyor.

Neden kimlik?

Bu sorunun (yani sorunun) yanıtı, sorunun (yani problemin) ortaya çıkışındaki sürecinde aranmalı. Çağdaş Cumhuriyet’in temel ideolojik projesi – kurucularına göre – bir kimlik sorunuydu. Bu uluslaşma sürecinde arzulanan ulusal kimliğin en başta “ortak” olması, sonra birleştirici, farklılık içermeyen ve herkesi kapsayan bir özelliği olsun istendi. Projeyi yürüten kadro hasım, tehlike, sorun ve hatta düşman olarak gördükleri farklı “kimliklerdi”: farklı etnik, farklı dini, farklı mezhep, farklı ideoloji grupları. Ve bu grupların eylemleri, hakları ve temel özgürlükleri kısıtlandı. Ancak hak ve özgürlüklerin kısıtlanması inandırıcı bir gerekçe veya en azından “antidemokratik” bir bayrak ve anlayış adına yapılmadı; özgürlükler kısırlarken bu, karşı çıkılan “kimlikler” adına yapıldı. Hakkı kısılan aynı anda bir kimlik yakıştırmaları da yaşadı. İnsanlar özgürlüklerini eşit vatandaş olarak kaybetmediler, kimlikleri yüzünden dışlanan grup olarak yaşadılar bu olayı. Örneğin “sen istediğin gibi giyinmeyeceksin” denmedi; önce “sen mürteccisin” dendi ve yasak bu etiketle birlikte geldi ve yerleşti. Kürtler de, İslamcılar da, azınlıklar da, Aleviler de yasakları yakıştıran kimlikler adına hissettiler.

Vatandaşlara yöneltilen saldırılar (bu hak kısıtlamasına uyan bir kelimedir “saldırı”) birçok kimliğin ortaya çıkmasını, güçlenmesini ve tetiklenmesini kaçınılmaz kıldı. Yani bir projenin sonucu ve bu projeye tepkidir kimlikler. Kimliklerin böylesine yoğun bir biçimde gündemde olması; birilerinin bu kimliklere, önce gereğinden fazla değer vermesi ve sonra bastırmasıyla oldu. Yani sorun oldukları için kimlikler bastırılmadı; sorun olarak görüldükleri için bastırıldılar ve sonrasında da giderek önem kazandılar. Artık özgürlük ve hak arama kimlik adına yürütülüyor.

Günümüzde en doğal vatandaşlık hakkını arayan bunu, ona yakıştırılan kimlik bayrağını dalgalandırarak yapar oldu. Kürt sorunu denen olaya bakalım örneğin. Bu olayda bir etnik kimliğin görmezlikten gelindiği çok söylendi. Oysa olan şudur: tam tersine, bu kimlik görülmüş, ona gereğinden fazla önem ve sonra tepki verilmiş ve etnik kimlik korkusuyla insan hakları bastırılmış. Sorun kimliğin kabul edilmemiş olması değildir; ondan korkulmuş ve o korkulanın “kimlik” adına bastırılmış olmasıdır. Bütün yasaklar, sınırlamalar, haksızlıklar ve baskılar bu tür gerçek veya hayali kimliklerin abartılması sonucunda uygulandı.

Aslında “kimlikler kavgası” insan hakları talebinden farklı bir şey değildir. Durumun pratik uygulamasına baktığımızda gördüğümüz toplumsal bir paranoyanın doğurduğu baskılar zinciridir. Bu yasak ve baskılara karşı mücadelenin de insan hakları adına değil de etnik ve dini kimlikler bayrakları altında veriliyor olması zararlı olmaktadır. Çünkü “insan hakları” bayrağı altında bir araya gelebilecek olan güçler gruplara ayrılmakta ve güçleri bölünmektedir. Kimlik davaları, güçleri – bölüyor demesek de – bir araya getirmiyor diyebiliriz.

Bir yanlış anlamaya neden olmamak için de şunu eklemek gerekmektedir: insan hakları, bireylerin bir araya gelerek kolektif haklar arama ve kazanma hakkını da içerir. Birey ve insan haklarının gözetilmesi, grup haklarının ikincil sayılması demek değildir. Kimlikler sorununa bu açıdan bakıldığında sıkıntının ortak paydası ülkede demokratikleşme alanında eksikliklerin olduğu ve hele insan haklarının sağlanmamış olmasıdır. Sorunu kimlik sorunu olarak ele alanlar farkına olmadan güçlerin bölünmesine neden olmakta ya da gereksiz korkuları ve fobileri beslemektedirler. Bireysel özgürlüklerin sağlandığı bir ortamda ise kimin ne dil konuşup çocuğuna hangi dili öğreteceği, kimin nerede nasıl ibadet edeceği, nasıl giyineceği, nasıl mülk edineceği, nasıl dernek ve kolektif gruplar oluşturacağı da tabi ki tartışılmaz. Bu konular sorun olmaz.

Bu alanda tartışılması gereken iki başka konu var – bunlar başka yazıların konusu olabilir. Günümüzde iki toplumsal proje bir gerilim içinde bulunuyor: A) bir yanda tek sesliliği (tek kimliliği) amaçlayan ulus-devlet oluşturma süreci, öte yanda farklılığı ve çok kültürlülüğü vurgulayan Avrupa Birliği referanslı süreç. B) Bir yanda yasal düzenlemelerin gerçekliği öte yanda toplumsal (ve tarihsel) gerçeklik. Bu projeler uyum içinde bulunmuyor. Bu sorunlar

açıklık kazanınca kullanılan “dil” de değişecektir; kimin ne dediği taraflar tarafından anlaşılır olacaktır. Ama en başta anlaşılması gereken, kimlik endeksli devlet baskısının, kimlik endeksli talepleri yarattığıdır.

*